

the system. It is noted that the integrity is associated with the presence of structures hierarchy. It is revealed that the hierarchy of structures is the general sign of integrity. Each component of the integrity, in its turn, has its own structure. In this way, the organization of integrity is the coherence of structural entities of particles in the general structure.

Polysystem integrity of the individual is interrelated with the factors that embody the integrity of the individual in the concept of L. Sondi. So, the stimulating effect is done by factors: "factor h" (attraction to life), "factor e" + (conscientiousness, tolerance, kindness, willingness to help), "factor k" (acceptance of self and world of attraction to itself - introaction (+). The following factors negatively affect the development of the integrity of the individual: "factor p" (the spread of power over the environment, the basis for the need to transform into conscious (+) or unconscious (-) actions of the train), "factor e" (lack of conscience, impatience; malice, malice), "factor hy" (mechanisms of psychological protection by type of blocking the "factor k" (the position that accepts or not accepts). The function is related to the opposite tendencies "I": involvement in itself - introspection (+) or negativism, abdication (-), "factor m" (the tendency to cling to life and being, dependence on parents or, conversely, desire to be free.) The aforementioned factors have revealed a significant correlation with personal factors that are part of the structure of personality integrity.

Key words: *polysystem integrity of the individual, types of polysystem integrity of the individual; integrity, integrity of the individual.*

Гейко Євгенія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практичної психології ЦДПУ імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький; гіпнотерапевт (еріксонівський гіпноз, техніки активації свідомості ТАС).

УДК 159:364.2

Гельбак А.М.

ПРОБЛЕМА КРИЗОВОГО СТАНУ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА НА ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

У статті здійснено теоретичний аналіз її узагальнення наукових вітчизняних та зарубіжних праць з проблеми дослідження перехідних і кризових періодів у житті суспільства і особистості. Доведено, що психологічну зміну структури особистості, її характеру й таланту в ході індивідуального розвитку не можна уявити поза категорією історичного часу. Обґрунтовано актуальність дослідження впливу нестабільних суспільних змін на особистість у підлітковому віці. Показано, що перехідний, кризовий період у функціонуванні системи суспільства та розвитку особистості слід розглядати не тільки як явище, що характеризується негативними тенденціями, а й наділене такою

важливою позитивною рисою, як можливість суспільства і особистості перейти до наступної, якісно нової стадії розвитку, оскільки в суспільстві ще не вироблений спосіб виходу з виниклої кризи, його учасники змушені використовувати переважно власний потенціал, тим самим закладаються можливості перетворення людини із суб'єкта діяльності в її об'єкта, творця свого життєвого шляху і своєї долі. Виявлено залежність особливості становлення підлітка від стану інституту сім'ї, освітніх трансформацій, процесів, що відбуваються в суспільстві і державі.

Ключові слова: *перехідний період, психологічна криза, вікова криза, соціальна ситуація розвитку.*

Постановка проблеми. Пріоритетними завданням Нової української школи є підготувати комунікативно спроможного випускника школи, формувати компетентісно орієнтовану особистість, здатну подолати будь-які кризи. Криза перехідного періоду втягує в екстремальні умови існування дедалі ширші верстви населення. Показовим «барометром» протікання суспільних процесів вважається саме підліткова вікова категорія. Підлітки – це майбутні активні учасники соціальних процесів, але слід зважати на обмеженість їхнього життєвого досвіду, несформованість уявлення щодо морально-етичних цінностей. Окрім того, проблеми пов'язані з особливостями підліткового віку, посилюються психофізіологічним дисбалансом, що виражається у неадекватності наявності «дорослих» потреб і бажань та можливостей їх реалізації.

Наявність перехідних періодів (їх ще називають трансформаційними) – відмінна риса епохи XXI століття. Проблеми, що закономірно виникають у ситуації розвитку суспільства в процесі трансформації, є актуальними не тільки у вітчизняній, а й у світовій науці й практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На самому початку реформ Б. Ломов (1987) звертав увагу вчених на необхідність вивчення психологічних ефектів соціальних процесів. Правомірність цього призову зараз очевидна і в цілій низці робіт автори вказують на зміни в цінностях, стереотипах, картині світу, формах і змісті активності сучасної особистості, кризу її ідентичності в порівнянні з радянським періодом [2].

Тим часом все ще недостатньо емпіричних досліджень, що дозволяють ці ідеї деталізувати і зрозуміти, в яких напрямках і з яким темпом відбуваються зміни особистісних особливостей, що в цих процесах стабільно, а що нестабільно, який тип або типи особистості формуються. Відповіді на поставлені запитання дозволяють врахувати фактор соціальних змін у психологічних дослідженнях, про важливість якого вчені пишуть все частіше.

Для різних соціальних і вікових категорій людей «вписування» в історичний час відбувається по-різному: одні адаптуються краще, інші – гірше, тому для психології особистості важливо враховувати соціально-вікові диференціації людей. Накопичення відповідних емпіричних даних і теоретичних

узагальнень – необхідна умова для побудови теорії особистості в умовах соціальних змін, з одного боку, і теорії особистості в часі життя і часі історії з іншого боку.

Таким чином, для вирішення окресленої проблеми важливо її конкретизувати, пов'язавши з віковим статусом особистості. Зокрема, актуальним представляється дослідження впливу нестабільних суспільних процесів на особистість у підлітковому віці, оскільки це важливий аспект загальної проблеми. Як писав Е. Еріксон, у період отроцтва свідомість підлітка є особливо чутливою до ідеологічного потенціалу суспільства й похідних від нього ціннісних «способів життя» [3].

Обґрунтованість такого вибору підкріплюється наступними положеннями [1, 2, 6]. По-перше, дослідження останніх двох-трьох десятиріч підтверджують, що життєві перспективи і соціальний світогляд індивідууму в різних вікових і соціальних групах зазнали сильної дії з боку змін в суспільстві (К. Абульханова, Г. Андреева, О. Байтінгер, А. Дьомін, Н. Журавльова, В. Магун, Д. Фельдштейн та ін.). Серед цих груп широко представлені й підлітки.

По-друге, в підлітковому періоді людина прагне зрозуміти себе і віднайти своє місце в суспільстві, утвердити своє «Я». На думку Д. Фельдштейна, в підлітковому віці особливе місце посідає чутливість дитини до специфічних дій, пов'язаних з проявом її індивідуальності як члена суспільства. А це можливо перш за все у сфері цінностей і сенсів, орієнтації на майбутнє і життєвих планів, в області соціальних інтересів, домагань і переваг. Ці індивідуальні характеристики, задіяні в психологічне забезпечення активності підлітка в самих різних сферах життєдіяльності, виступають механізмами входження молоді особистості в соціальне життя суспільства.

Проблема впливу соціальних трансформацій на особистість має важливий для психології організаційно-методичний аспект. На думку Г. Андреевої, відповідні дослідження мають бути довгостроковими, наприклад, вони повинні фіксувати психологічні характеристики людей на різних етапах реформ. Тим самим реалізується порівняльно-історичний підхід, який досить рідко застосовується у вітчизняній психології, але саме такий підхід дає можливість врахувати динаміку психологічних характеристик особистості у зв'язку з динамікою соціальних реформ.

Дослідження у галузі вікової психології доводять, що підлітковий вік є особливо чутливим до соціалізації та виховання, тобто до особистісного і комунікативного розвитку, що відбувається в процесі учбової діяльності і, особливо, діяльності спілкування, не детермінованої учінням. Разом з тим, специфіка розвитку комунікативних складових підлітків у сучасних умовах навчання залишається невизначеною.

Вивчення особистості підлітків в умовах соціальних змін важливе в практичному плані, оскільки саме ці молоді люди через кілька років стануть активними учасниками соціальних, економічних і політичних процесів у нашому суспільстві. Знання історичних тенденцій розвитку особистості підлітка

створює передумови для соціальних прогнозів, для розробки науково обґрунтованих соціальних і педагогічних проєктів, у тому числі на базі освітніх і виховних установ. Тому опис і психологічний аналіз підлітків сьогодення в контексті суспільних трансформацій представляється актуальним.

Мета статті – аналіз сучасних теоретичних підходів щодо впливу суспільних трансформацій на становлення особистості підлітка. Для досягнення поставленої мети нам потрібно розв'язати низку практичних завдань: розглянути сучасні аспекти щодо особливостей підліткового віку, виокремити основні чинники, які впливають на розвиток та становлення підлітка.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. «Рух до зони змін» – саме так характеризує період отрочства й дорослішання Ф. Дольто [3]. Підлітковий вік часто називають перехідним, періодом «бурі і натиску», «гормонального вибуху» і пубертату – відтак, складним періодом, пов'язаним з кризами розвитку. В цей час відбувається перехід від дитини до дорослого в усіх сферах – фізичній (конституціональній), фізіологічній, особистісній (етичній, інтелектуальній, соціальній). Ж.Ж. Руссо одним із перших визначив підлітковий вік як момент другого, самостійного народження в житті і як час зростання самосвідомості молодшої людини [1].

Основні ідеї, які й сьогодні складають ядро психології підліткового віку, були викладені у праці С. Холла «Дорослішання». Холл сформулював уявлення про перехідність періоду «бурі і натиску». Він виокремив змістовно-негативні характеристики цього етапу розвитку (важковихованість, конфліктність, емоційна нестійкість) і позначив позитивне надбання підліткового віку – «почуття індивідуальності» [6].

Основи розуміння закономірностей підліткового розвитку закладені в роботах Л. Виготського, Д. Ельконіна, Т. Драгунової, Л. Божович, Д. Фельдштейна, Г. Цукерман та ін. Більшість науковців підлітковий період трактує як кризовий, як період «нормальної патології», підкреслюючи його бурхливий перебіг, складність і для самого підлітка, і для дорослих, що спілкуються з ним. Д. Ельконін, навпаки, саме підлітництво розглядає як стабільний етап і виділяє кризи (передпідліткову і на переході до юнацького віку). Підлітковий вік як етап психічного розвитку характеризується виходом дитини на якісно нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком власного місця в суспільстві [1, 2, 6].

В цілому підлітковому періоду, що нормально протікає, властиві асинхронність, стрибкоподібність, дисгармонійність розвитку. Спостерігається як інтеріндивідуальна нерівномірність (неспівпадання часу розвитку різних сторін психіки у підлітків одного хронологічного віку), так і інтраіндивідуальна (наприклад, інтелектуальна сторона розвитку може досягати високого рівня, а рівень довільності порівняно низький).

Вітчизняні психологи акцентують увагу на такій негативній обставині, що в сучасному суспільстві немає відповідних для вирішення завдань

підліткового віку «просторів» («місць» спілкування і продуктивної діяльності), тому кризові явища мають тенденцію загострюватися і затягуватися [1].

Усі фізіологічні зміни в організмі підлітка стали предметом обговорення вчених різної теоретичної орієнтації. За соціогенетичного (соціологізаторського) підходу можна сформулювати будь-яку якість особистості, лише створивши необхідні умови для її появи. Ті, хто дотримуються іншого підходу – біогенетичного (біологізаторського), вважають, що в індивідуумі детермінантою всього є лише біологічне, вроджене.

Друге твердження властиве психоаналізу. Але і перша, і друга думка не зовсім правильні, оскільки ігнорувати значення несвідомого, тобто вродженого, у формуванні особистості дитини і підлітка, на чому наполягали представники біогенетичного підходу, помилково. Звернемося до деяких досліджень.

Засновник психоаналізу З. Фрейд всі зміни в особистості підлітка пояснював біологічними законами, які, на його погляд, і створюють кризи, призводять до неслухняності. Тому труднощі дорослішання обійти неможливо. Деякі з представників фрейдизму стверджували, що вир пристрастей служить ознакою нормального розвитку підлітка, а відсутність таких проявів є ознакою затримки психічного розвитку [7].

Німецький психолог і філософ Е. Шпрангер розглядав підлітка в культурному аспекті. Він прагнув довести, що переживання зв'язку внутрішнього душевного життя і цінностей суспільного духовного життя здійснюється в діяльності «Я». Підліток в зв'язку з цим рухається до об'єктивного духу істинності, корисності, самовираження, суспільної діяльності, влади як до цінностей і сенсу життя. Підліток «вростає» в культуру трьома способами. Перший – різкий, бурхливий, кризовий. Це – друге народження підлітка, коли він розуміє своє «Я». Другий – плавний, поступовий, безкризовий. Підліток залучається до культури і дорослого життя без потрясінь. У третьому випадку він починає виховувати себе самого, оскільки наділений високою свідомістю [1].

Видатний психолог Л. Виготський, виокремивши основні новоутворення підліткового віку, виявив соціальну ситуацію розвитку, де відбувається формування особистості в провідній діяльності, якою є учіння, зробив акцент на стосунках дорослих і підлітків. На останнє положення слід звернути особливу увагу, тому що дорога до дорослості лежить через отримання певних прав і виконання конкретних дорослих обов'язків [6].

Відтак, головне в підлітку одні вчені бачили в біологічних, природних особливостях, інші – в соціальних умовах його життя. Однак незалежно вони не простежуються.

Тож що і хто оточує сучасного підлітка? Класична педагогіка, на чолі з В. Сухомлинським, окреслила визначальну в аспекті становлення підростаючої особистості тріаду: «сім'я – школа – громадськість». Яких же трансформацій зазнала кожна із вищезазначених позицій?

Особистісний розвиток підлітка значною мірою детермінований соціальними умовами, серед яких, безумовно, провідна роль належить сім'ї. Сім'я завжди виступає моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності. Тому сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі – все це відбивається на життєздатності сучасної родини, при цьому поглиблюючи її дезорганізацію.

Сфера взаємин дитини з батьками впродовж всього періоду зростання значною мірою впливає на формування підлітка: його потребово-мотиваційної сфери, системи відношення до себе і до оточуючих тощо. В ході дорослішання ставлення до батьків і сім'ї в цілому змінюється, причому в підлітковому віці ці зміни відбуваються особливо інтенсивно і стають відчутно вагомими.

Очевидним є зв'язок між становищем у сім'ї та суспільною кризою, яка торкнулася соціально-політичної, економічної, ідеологічної, моральної, релігійної, екологічної сфер. В умовах трансформації сучасного українського суспільства сім'я переживає складний, неоднозначний період в своєму розвитку, вона знаходиться одночасно під впливом соціально-економічних чинників і внутрішніх процесів, що відбуваються у ній.

На думку дослідників, суспільні трансформації призвели до того, що, з одного боку, інститут сім'ї знаходиться в глибокій кризі, з іншого – руйнування старих форм сім'ї призводить до виникнення нових альтернативних родинних структур. Проте більшість досліджень свідчить на користь того, що такі процеси супроводжують безліч негативних аспектів, до яких належать погіршення матеріального становища сімей, збільшення смертності серед населення, зниження шлюбності і народжуваності, тенденція сексуальної свободи, скорочення вільного часу, що різко зменшило години сімейного спілкування як у подружжя, так і у батьків з дітьми. До сучасних тенденцій належить і така, що сьогодні «живе» спілкування між людьми поступово заміщується різного роду засобами інформаційного зв'язку, такими як мобільні телефони, інтернет, відеозв'язок (скайп) тощо.

Ще однією негативною тенденцією в українських сім'ях, за статистичними даними, є підвищення коефіцієнта нестабільності шлюбів. Соціологи відмічають також збільшення союзів між чоловіками та жінками поза шлюбом на основі приватної домовленості, збільшення кількості неповних сімей, матерів-одиначок. Серйозною проблемою сучасної української сім'ї є також її конфліктність і пов'язані з нею явища жорстокості і насильства в сім'ї.

Окрім дослідники ведуть мову про порушення основ буття або феномен почуття «бездомності». Сільські жителі масово мігрують у міста. Проблеми втрати домівки переживають наразі переселенці зі сходу і ті співвітчизники, які залишають країну в пошуках кращої долі і заробітків за кордоном.

Таким чином, полімодальна криза у суспільстві суттєво позначилась на сім'ї – торкнулась її норм і цінностей, а також широкого соціального контексту

існування, вплинула на виконання основних функцій сім'ї, спричинивши розквіт цілої низки негативних явищ. Специфіка сімейних стосунків може стати для підлітка як психотравмуючим, так і реабілітуючим фактором (О. Захаров, Д. Ісаєв, Е. Ейдемільер та ін.). Д. Ісаєв вважає, що несприятливі стосунки з батьками, які склалися у підлітка, провокують депривації, позбавляють його вибору правильних життєвих стратегій, заважають конструктивній соціалізації [2].

Між суспільством і особистістю зростаючої людини упродовж багатьох років є освіта. Не секрет, що в сучасних соціальних умовах вчителям надзвичайно важко розуміти і підтримувати своїх учнів. Нове покоління значно відрізняється від попередніх. Вчителям здається, що в шкільному віці вони були зовсім іншими, зазнавали інших труднощів і, головне, їх проблеми були «гідними», на відміну від тих, що турбують сучасних підлітків.

Нерозуміння своїх учнів і наступаюче за ним відчуження – важке і поширене явище. Коріння його, на наш погляд, сягає і в соціальні стосунки, що різко змінилися, і в недостатньо досконалу систему підготовки педагогів, шкільних психологів, соціальних працівників, яка не враховує сучасних соціальних і особистісних трансформацій.

Трансформаційні процеси в освіті спричинені вимогами сьогодення – усвідомленням необхідності переходу від авторитарної до гуманістичної педагогіки. З приходом перебудови 80-90-х років почалася активна гуманізація школи. Багато вчителів-новаторів і викладачів «повстали» проти авторитарних суб'єктно-об'єктних форм взаємодії і методів тоталітарної або директивної освіти. У школі вперше знайшлося місце психологам, які також сприяли підвищенню не стільки рівня освіченості і вихованості школярів, скільки ставили перед собою завдання розвитку і формування здібностей особистості (як учня, так і вчителя).

Традиційна педагогіка в основному має чітку формівну спрямованість. Традиційний урок передбачає повідомлення, роз'яснення, переконання з боку вчителя та уважного сприймання, обмірковування, запам'ятовування й відтворення почутого з боку учня. Навчально-виховний процес базується на монологах учителів, а за їх зразком – на монологах учнів. Таку ситуацію П. Блонський ще в 20-ті роки минулого століття назвав «антипсихологічною школою активного вчителя і пасивно-уважних дітей» [4].

Як показує практика, більшість учителів звертають основну увагу на ті психологічні процеси та якості учнів, які є значущими для навчання, для засвоєння знань, опрацювання й запам'ятовування навчальної інформації, а саме: увага, сприймання, мислення, пам'ять, старанність, дисциплінованість, пунктуальність. Значно рідше оцінюються такі якості особистості учня як доброзичливість, чесність, почуття власної гідності, творче мислення, комунікативна гнучкість, здатність мати власну думку та вміння її відстоювати. Проте саме ці якості створюють найсприятливіші умови для вільного без побоювань висловлювання, вияву своїх почуттів, переживань, думок, сумнівів,

критичних зауважень з боку учнів, без чого неможливе створення розвивальної ситуації.

Якщо поглянути на ситуацію в школі, то на сьогодні вона є екстремальною. Передусім через брак головного ресурсу – часу, одночасно з намаганням «втиснути» в нього якомога більше предметного змісту. Відтак, звичайні домашні завдання третьокласник виконує протягом усього вечора, завдяки зусиллям усієї сім'ї. Дитина і дорослий разом усвідомлюють ненормальність ситуації і начебто разом відповідають за результат. Але перед ким? Перед учителем, директором, тим, хто запроваджує програму? І всі розводять руками, коли виявляється, що підліток не бажає вчитися, не бажає ходити до школи, поводить ся вкрай погано, абсолютно некерований. Підліток постійно випробовує межі дозволеного.

Учителям не вистачає часу, щоб навчити дитину всьому, що знадобиться в житті, а дитині не вистачає часу, щоб про життя подумати. Отже, свідомість дитини формується в умовах вибору «з того, що дають» (тобто, діє принцип обмеження). Тим самим учень позбавлений можливості зрозуміти й спробувати себе в ситуації свободи вибору – усвідомлювати не «те, що дають», а те, що насправді він хоче. А. Маслоу називає цю ситуацію – кризою освітнього простору, адже, ті знання, які учні отримують на уроках, не є актуальними в позаурочній діяльності. І навпаки – знання, уміння та навички, набуті дітьми за межами школи, не можуть застосовуватися у стінах навчального закладу [9].

На думку П. Лушина, усі попередні спроби реформування освіти (а саме: комп'ютеризація чи «болонізація» школи) не призвели до принципової зміни традиційного формату авторитарності і роз'яснювально-ілюстративного характеру навчання. Розвиток психічних функцій залишається поза увагою. Криза в освіті продовжується: діти все менше цікавляться школою і відходять в альтернативні сфери комп'ютерних ігор, телебачення й розваг [5].

Висновки. Таким чином, у формуванні особистості підлітка відіграють роль не лише біологічні і психофізіологічні процеси дозрівання (наприклад, зростання і зміна м'язової та кісткової системи), але і розвиток, тобто зміна, психічних функцій і особистості в цілому, яка відбувається при взаємодії з іншими людьми й опануванні провідною навчальною діяльністю. При цьому важливе значення має середовище, що оточує підлітка.

Соціальні обставини визначають тривалість підліткового періоду, наявність або відсутність кризи, конфліктів, труднощів дорослішання й особливості переходу від дитинства до дорослості. Тобто в особі підлітка чисто природне наповнюється соціальним і психологічним вмістом.

Необхідно відзначити тісну залежність особливості становлення підлітка від стану інституту сім'ї, освітніх трансформацій, процесів, що відбуваються в суспільстві і державі. У ряді досліджень зафіксовані зміни в соціальних установках, стереотипах, цінностях, картині світу, формах активності сучасних підлітків. І в науковому, і в практичному планах важливо зрозуміти, в яких напрямках і з яким темпом відбуваються ці зміни, який тип або типи

особистостей формуються. Це стане можливим у разі системно організованих довгострокових досліджень.

Література

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. На здобуття ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.С. Булах. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К., 2004. - 42 с. - укр.
2. Гельбак А.М. Становлення підлітка в динамічно змінному суспільстві. Науково-методичний посібник / А.М. Гельбак // Кіровоград: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2014. – 68 с.
3. Дольто Ф. На стороне подростка / Франсуаза Дольто ; [перевод с фр. А.К. Борисовой; предисл. М.М. Безруких]. – Екатеринбург : Рама Паблишинг, 2010. – 423, [1] с. – (Серия «Авторитетные детские психологи»).
4. Легун. О.М. Розвиток у педагогів орієнтації на суб'єкт-суб'єкту взаємодію у процесі післядипломної освіти : дис. на здобуття ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.М. Легун ; 2005. – 200 с.
5. Лушин П.В. Принципы выживания в условиях системного кризиса / П.В. Лушин // Проблемы современной психологии : Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 4. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – С. 181-193.
6. Психология современного подростка / [под ред. Д. И. Фельдштейна] // Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии. – М. : Педагогика, 1987. - 240 с.
7. Фрейд З. Избранное / З. Фрейд. – М. : АСТ ЛТД, 1998. – 448 с.
8. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 340 с.
9. Maslow A.H. Motivation and personality / A.H. Maslow. – N.Y., 1984. – 411 p.

Gelbak A.M.

THE PROBLEM OF THE TEENAGER'S PERSONALITY CRISIS STATE AT THE STAGE OF SOCIETY TRANSFORMATION

This article describe a theoretical analysis and synthesis of domestic and foreign works about a problem of studying transitional and crisis periods in the life of society and the person. Proven fact that psychological change in personality structure, character and talent during individual development cannot be imagined outside the category of historical time. Relevance of the impact study of unstable public personality changes in adolescence has been substantiated. It is shown that the transitional crisis period in the functioning of the society system and personality development should be considered not only as a phenomenon characterized by negative trends, but also endowed with such an important positive feature as the

ability of society and the individual to move on to the next, qualitatively new stage of development, since the way out of the crisis has not yet been worked out; its participants are forced to use their own potential mainly, thus creating opportunities for transforming a person from sub an object of activity in its subject, the creator of its life journey and its destiny. The dependence of the peculiarities teenager's formation on the state of the family institution, educational transformations and the processes occurring in society and the state has been detected.

Keywords: *transitional period, psychological crisis, age crisis, social situation of development.*

Гельбак Анжела Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький.

УДК 159.923.2:378.12

Горська Г.О.

ОБРАЗ ВИКЛАДАЧА ЯК ОБ'ЄКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТА

У статті представлено результати теоретичного аналізу процесу формування професійної ідентичності майбутніх спеціалістів з вищою освітою, охарактеризовано психологічні особливості феномену ідентифікації в контексті професійного становлення особистості. Подано тлумачення ідентифікації та ідентичності як психологічних категорій. Розглянуто погляди науковців на зміст, механізми та передумови успішної професійної ідентифікації студентів, її місця у процесі фахової підготовки професіонала. Доведено, що професійна ідентичність виступає ключовим моментом навчання студентів, в результаті якого вони усвідомлюють свою приналежність до певної професії, відчувають тотожність з певною професійною спільнотою. Професійна ідентичність розглядається як аспект специфічної інтеграції особистісної та соціальної ідентичності у професійній реальності.

Наведено результати опитувань, які свідчать про відсутність у сучасних студентів цілісного уявлення про майбутню професію і ототожнення її з образами викладачів, які здійснюють викладання навчальних дисциплін. Висвітлено роль позитивного зразка, прикладу, яким має виступати викладач закладу вищої освіти. Розкрито зміст рольових позицій «педагог – джерело інформації», «педагог – референтна особа», «педагог – авторитетна особа» та залежні від них особливості образу педагога у сприйнятті сучасних студентів. Здійснена спроба проаналізувати складові позитивного іміджу викладача, вимоги до його діяльності та особистості. Визначено фактори привабливості образу викладача, його референтності, умови формування та